

Күзембекова Ж.¹, Ақшолақова Р.²

^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ БЕДЕЛІ – ОНЫҢ ӨМІРШЕҢДІГІНІҢ КЕПІЛІ

Аңдатпа

Жаһандану заманында тілдердің алуантүрлілігін сақтап қалу мәселесі жиі талқылануда. Өйткені тіл өзінің сыртқы және мазмұндық ерекшелігімен этностың ойлау жүйесін, таным-түсінігін, тұрмыс-тіршілігі мен мәдени өзіндік сипатын бейнелейді. Осы орайда, қолданыстағы тілдер тізіміндегі қазақ тілінің орны мен қолданылу аясын анықтаудың маңыздылығы артты. Өйткені еліміздегі ағымдағы тілдік жағдаятқа талдау жасап, қазақ тілінің бүгінгі қолданыс аясын анықтау Қазақстандағы тіл саясатының басым бағыттарын байыптауға, мемлекеттік тілдің беделін көтеруге бағытталған әлеуметтік, мәдени, саяси іс-шараларды уақытылы әрі орынды жоспарлауға мүмкіндік береді. Мақалада әлемдік тәжірибедегі тілдің өміршеңдігін анықтау мен деңгейлерге топтастыру бойынша зерттеулер қарастырылады. Қазақ тілінің қазіргі жағдайына талдау жүргізіліп, оның өмір сүру көрсеткіштерін жақсартуға бағытталған ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: лингвоэкология, тіл өміршеңдігі, тілдің өмір сүру деңгейі, қазақ тілінің қолданыс аясы, тіл беделі

Kuzembekova Zh.,¹ Aksholakova R.²

^{1,2} Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

PRESTIGE OF THE KAZAKH LANGUAGE – GUARANTEE OF ITS VITALITY

Abstract

In the era of globalization, the problem of maintaining linguistic diversity is often discussed. Language, with its external and substantial features, reflects the thought system, the conceptual apparatus, the everyday and cultural differences of the ethnic group. Determining the place of the Kazakh language in the list of languages used and the areas of its use is one of the urgent problems in linguistics. Studies in the field of the language situation in the country and on the levels of knowledge of the Kazakh language make it possible to determine the priorities of the language policy and organize timely and relevant social, cultural, measures to improve the prestige of the state language. The article examines the research of world scientists in the field of determining the vitality of a language and ranking languages by levels. An analysis was made of the functioning of the Kazakh language in Kazakhstani society and proposals were made to improve the viability of the state language.

Keywords: linguoecology, vitality of the language, levels of vitality of languages, the sphere of use of the Kazakh language, the prestige of the language

Кузембекова Ж.,¹ Ақшолақова Р.²

^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

ПРЕСТИЖ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА – ГАРАНТИЯ ЕГО ВИТАЛЬНОСТИ

Аннотация

В эпоху глобализации часто обсуждается проблема сохранения языкового разнообразия. Язык своим внешними и содержательными особенностями отражает мыслительную систему, понятийный

аппарат, бытовую и культурную отличие этноса. Определение места казахского языка в списке используемых языков и сфер его использования – один из актуальных проблем в отечественной лингвистике. Исследования в области языковой ситуации в стране и об уровнях владения казахским языком дают возможность определить приоритеты языковой политики и организовать своевременные и актуальные социальные, культурные, политические мероприятия по совершенствованию престижа государственного языка. В статье рассматриваются исследования мировых ученых в области определения витальности языка и ранжирования языков по уровням. Был проведен анализ функционирования казахского языка в казахстанском обществе и сделаны предложения по улучшению жизнеспособности государственного языка.

Ключевые слова: лингвоэкология, витальность языка, уровни жизнеспособности языков, сфера пользования казахского языка, престиж языка

Кіріспе. Мәдени шекаралардың жойылу сипатына ие қазіргі даму жағдайында лингвоэкология мәселесінің өзектілігі артты. Ethnologue электронды ресурсы ұсынған ақпаратқа сай, әлем тілдерінің 40 пайызына жойылу қаупі төніп тұр [1]. Ал ЮНЕСКО жыл сайын әлемде 10-15 тілдің өлетінін мәлімдеді [2, 9]. Тілдердің өлу себебі тіл иелерінің жойылуымен байланысты емес, коммуникативтік, ақпараттандыру және танымдық функциялар өзге (беделді) тілге жүктеледі. Тіл иелері ұлттың мәдениеті мен тарихының тіл арқылы көрінетінін мойындай отырып, экономикалық және саяси тұрғыдан тиімді балама тілді қолдануы мүмкін, бұл – жекелеген тіл иелерінің тілге тек коммуникация құралы ретінде қарауының жемісі. Осындай жағдай қолданылуы тиімсіз деп табылған тілдің кедейленуіне, тіпті, жоғалуына әкеледі [3, 204]. Осылайша, тілдің өміршеңдігіне қатысты проблемалардың тілтанымдағы өзектілігі барынша артты, бұл жағдайды ең алдымен тіл ғылымының даму парадигмаларымен, сондай-ақ тілдік кеңістікке ықпал ететін түрлі факторлармен (саяси, әлеуметтік, демографиялық, экономикалық, мәдени-тарихи және т.б.) түсіндіруге болады [4, 23].

Осы орайда, қазақ тілінің өміршеңдігі мен Қазақстандағы тілдік жағдаят тұрғысынан қарағандағы шынайы позициясы бойынша зерттеулер жүргізу қажет. Өйткені қазақ тілінің өмір сүру көрсеткіштері әлі де анықтауды керек етеді. Бұл оның қазақ этносының арасында ғана қолданысқа ие болуымен байланысты. Этникалық топтың ішінде қазақ тілділердің пайыздық көрсеткіші артқанымен, әлі де орташа деңгейден аспады [5, 90]. Ғалым Э.Д. Сүлейменованың айтуынша, қазақ тіліне мемлекеттік сипат беріліп, әртүрлі бағдарламалар мен тілдік саясаттың негізгі бағыттарын жүзеге асыруға бағытталған механизмдердің дайындалғанына қарамастан, қазақ тілін қолданудың функционалды типтері мен салаларын теңестіру үдерісі материалды және практикалық тұрғыда толық қамтамасыз етілмеген, оның үстіне, тілдік саясаттың инерциялық «бағыттылығы» атқарылған шаралардың тиімділігін азайтады. Сол себепті де қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі мәртебелік жоспарлануы оның корпустық құрылуынан озып келеді [6, 8]. Тілдің өміршеңдігі саяси жолмен мәртебе беру арқылы ғана ұзартылмайды. Яғни, тіл мәселесін саясаттандырмай, әлеуметтік бағыттағы жұмыстардың кешені ретінде жұмыстанған жөн. Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесіне ғана сенуге болмайды. Әр азамат қазақ тілінің қажеттілігін когнитивтік санада түйсінгенде, оны меңгеру бұқаралық сипат алады.

Жалпы, қазақ тілін сақтап қалудың және өміршеңдігін ұзартудың қажеттілігі қандай? Қандай да бір тілдің қолданыстан шығуы экологияның ластануы, климаттың жылынуы секілді адамзаттың болашағына қауіп төндіреді ме? Тілдік алуантүрлілікті сақтау биологиялық алуантүрлілікті сақтап қалу секілді маңызды ма? Өлген тілдер жекелеген лексикалық бірліктер мен грамматикалық құрылымдарды ғана емес, адамзат тарихында қордаланған танымның бір бөлігін, қоршаған ортаны, адамзаттың ойлау механизмдерін, құрылымдық формаларды танудың ерекше философиясын алып кетеді. Өйткені тіл – ұлттың әлемді тану тәжірибесі жинақталған қор. Оның жойылуы ұлттың өзіне ғана тән білімі мен танымын жоғалтады. Бұл этнос өкілдерінің идентификациясын өзгертуіне әкеледі. Өзін жоғалтып алудан қорыққан тұлға жақын ареалда орналасқан немесе өз түсінігінде беделі жоғары, сәнді өзге этносты таңдайды. Бұл – табиғи инстинкт. Осылайша этнос жоғалады. Ал этностың жоғалуы – биологиялық гармонияның бұзылуы. Лингвоэкологияның маңызы да осында.

Әдістеме. 2019 жылғы желтоқсанның 31-де қабылданған «Қазақстан Республикасында тілдік саясатты жүзеге асыру бойынша 2020-2025 жылдарға арналған бағдарлама» «қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде толыққанды қызмет етуін қамтамасыз етуге арналған» әрі міндеттерінің бірі – «мәдениет, халыққа қызмет көрсету, БАҚ және бизнес саласында мемлекеттік тілдің қолданылуын реттеу, әлеуметтік беделін арттыру» [7]. Бағдарламада көрсетілген осы міндеттің орындалуы қазақ

тіліне қатысты қиындықтардың біразын реттеп береді. Өйткені, шынымен де, қазақ тілінің әлеуметтік беделі төмен. Көпшілік қазақ тілін тұрмыстық деңгейдегі қарабайыр тіл ретінде қабылдайды. Ғылым мен техниканың тіліне айналу әлеуетіне күмәнмен қарайды. Қазақ тілді тұлғалардың өзі жаңа, сапалы ақпаратқа, ғылыми материалға қол жеткізу өзге тілдердің көмегімен ғана жүзеге асады деп ойлайды. Оған әңгімелесу барысында көз жеткізіп жүрміз. Өкінішке орай, қазақ тілін әлі күнге дейін алшақ жерлерде орналасқан ауылдармен, яғни білімнің жетіспеушілігімен байланыстырады. Біздің міндетіміз – адамдардың өзін сәйкестендіргісі келетін бірегейлікті жоспарлы түрде құрастыру, әрі ол қазақ тілімен тікелей байланысты болуы тиіс. Бізде әлі күнге дейін басты назар әлеуметтік және мәдени бірегейлікті жоспарлауға емес, тілдің дамуына аударылуда [8].

Дамыған тілдерге тән лингвистикалық көрсеткіштер, мәдени-тарихи өлшемдер қазақ тілінің бойынан түгелдей дерлік табылады. Ең алдымен, мемлекеттік тілдің үш тағаны (басқару, ақпарат, ғылым-білім саласындағы қызметі) түгелденуге тиіс. Ең бірінші осы мәселе шешімін табуға тиіс және мемлекеттік тілдің қоғамдық беделі жоғары деңгейде болғаны абзал [9, 16].

Нәтижелер. Осылайша, барлық тілдің әлеуеті тең, барлық функцияны атқара алады, тек оның иесі болып табылатын әлеуметтік топтың әлеуметтік мәртебесі әртүрлі. Қазақ тілінің жоғары беделі белгілі дәрежеде қазақ тілді қоғам мүшелерінің мәдениетімен, әлеуметтік жағдайымен, материалдық байлығымен, заманауи тұрмыс-тіршілігімен байланысты. Өз кезегінде, тілдің жоғары беделі мен бәсекеге қабілеттілігі – мемлекеттің тұрақты дамуының көрсеткіші. Кезінде голливудтық көркем фильмдер өзге континенттерге тарап, ағылшын тілді рок музыка әлемге танылған кезде, ағылшын тілін білуге қызығушылықеселенді. Өйткені ағылшын тілі беделді, бай әрі танымал тұлғалардың тілімен ассоциацияланды. Халықаралық тілдердің тізіміне алдағы жылдары азиялық алпауыт елдердің тілдері енеді деген болжам бар. Бір ғана елдің тілі болып табылатын кәріс тілін АҚШ-та 14 мың адам оқып жүрсе, Францияда екінші шет тілі ретінде жалпы білім беру мекемелерінде оқытыла бастады. Бұл – кәріс халқының поп-музыкасының, сериалдарының тілді насихаттауы. Яғни, кәріс тілінің иелері кәсібилікпен, әдемілікпен, өзіндік стильмен байланыстырылды әрі мәдени кодтары басқа этникалық топтардың таным арсеналына енді. Оның үстіне, кәрістердің технология мен ғылыми ізденістер бағытында да жетістіктері көп. Жапон қорының жапон тілін меңгеріп жүрген шетелдік білім алушылардың арасында жүргізген сауалнамасының нәтижесіне сай, жастардың 50,6%-ы аниме мен мангаға қызыққандықтан, тілді үйреніп жүргендерін көрсеткен. Жапон тіліндегі танымал ғаламтор ойындары да тілдің тартымдылығын арттырды, жапонияның технократтық дамыған экономикасы бизнес құруға икемді. Елдің терең мәдениеті, дамыған экономикасы мен оны насихаттау формалары жапон тілін үйренуге мотивация болды.

Талқылау. Кез келген тілдің өміршеңдігін анықтау күрделі әрі кешенді жұмысты қажет ететін үдеріс, дегенмен, осындай зерттеулер бағдарламалардың оңтайлы құрылуына және мемлекет тарапынан тиісті қолдау табуға негізгі түрткі болады. Тілдердің өміршеңдігіне тікелей әсер ететін факторлар бір-бірімен байланыста және әр кезеңге сай өзгеріске ұшырауы мүмкін. Сондықтан факторларды нақты атау да қиындық туындатады. Тілдердің өмір сүру көрсеткіштерін ең алғаш рет жіктеп көрсеткен Дж. Фишман еді. Ол қауіптілік аймағына сай тілдерді 8 деңгейге топтастырып, GIDS (Graded Intergenerational Disruption Scale) жіктемесін ғылыми айналымға енгізді. Кейін М. Paul Lewis and Gary F. Simons «Assessing Endangerment: Expanding Fishman's GIDS» еңбектерінде жіктемені толықтырып, тілдердің өмір сүру деңгейлерін төмендегідей көрсетті:

1-деңгей – халықаралық тілдер – елдер мен мемлекеттердің әртарапты байланыстарын жүргізуге мүмкіндік беретін тілдер;

2-деңгей – ұлттық тілдер – жазбаша және ауызша формада өмір сүре алатын, мемлекет тұрғысынан қолдау тапқан, арнайы мәртебесі (мемлекеттік, ресми) бар тілдер;

3-деңгей – аймақтық тілдер – функциялары ұлттық тілдермен бірдей болғанына қарамастан, аймақтық сипаттағы тілдер. Мемлекеттік тілдер секілді ресурстары мол болмаса да, жергілікті деңгейде мемлекеттік қызмет етуде, білім беруде және БАҚ-та қолданылады.

4-деңгей – сауда тілдері – ресми тіл мәртебесі болмаса да әртүрлі тілдік қауымдастықтардың мүшелері арасында байланыс орнату қызметін атқаратын және бизнес пен топаралық коммуникация үшін маңызды тілдер. Олардың стандартталған жазбаша формалары бар.

5-деңгей – білім беру тілдері – білім беру саласында қолданылатын немесе көпшілікке қолжетімді білім беру жүйесінде оқыту пәні ретінде пайдаланылатын тілдер. Саны аз халықтардың ана тілдері де осы қатарға жатуы мүмкін.

6-деңгей – жазбаша тілдер – мемлекет тарапынан қолдау әлсіз, сауаттылықтың алғашқы сатысын қамтамасыз ететін тілдер, дегенмен, тіл беделін көтеруге мүмкіндік бар. Институционалды қолдау артса, тілдің өмір сүру қабілеті жоғарылайды. Осы деңгейдегі тілдерде сауат ашу оны ұрпақтан-ұрпаққа тасымалдау үшін қажет.

ба-деңгей – энергияға ие тілдер – ауызша тұрақты қолданыстағы тілдер. Тіл иесі болып табылатын қауымдастық ішінде кең тараған және ауызша түрде ұрпақтан-ұрпаққа беріледі.

бб-деңгей – қауіпті аймақтағы тілдер – берілу траекториясы бұзылған ауызша қолданыстағы тілдер. б-деңгейдегі тілдер диглоссия шегінде орналасса, ба-деңгейде ауызша функциялар L тілінде, жазбаша функциялар Нтілінде берілген. бб-деңгей тұрақты байланыстың жоғалуымен сипатталады. бб-деңгейде көп ата-ана тілді балаларына жеткізеді, бірақ толық емес, осылайша, ұрпақтан-ұрпаққа тасымалдау арқылы тіл кедейлене түседі.

7-деңгей – жылжуға ұшыраған тілдер – тілдік жылжудың прогресі анық байқалатын деңгейдегі тілдер. Тілдік қауымдастықтағы ата-аналардың бірінші тілдері болғанына қарамастан, тілді балаларына үйретпейді. Сәйкесінше, тілдің қолданылу деңгейі тарылады.

8а-деңгей – өлу үстіндегі тілдер – үлкен жастағы адамдар (ата-әжелер) ғана белсенді қолдана алатын тілдер. Ата-аналар тілді жартылай білгенімен, балалары мүлде сөйлей алмайды.

8б-деңгей – жартылай өлі тілдер – тілді білетін қариялар бір-бірімен байланысқа түсе алмайды, сәйкесінше, тіл қолданылмайды.

9-деңгей – қолданыста жоқ тілдер – жақында ғана пайдаланылуын тоқтатқан тілдер. Сол тілдің иесі болып табылатын этнос өкілдері бабаларының тілін қайта қалпына келтіруге, жаңғыртуға тырысады.

10-деңгей – өлі тілдер – тілдің иесі қалмай, оны сақтап қалуға қоғамның мотивациясының жоктығымен сипатталатын тілдер тобы [10, 105].

EGIDS-тің деңгейлеріне сай қазақ тілі қауіпсіз аймақта. Ол 2-деңгейдегі тілдердің қатарына енеді. Дегенмен, қазақ тілі өзінің мәртебесіне лайық қолданыста емес. Сондықтан сыртқы форманы ішкі мазмұнмен толықтыра түсу қажет.

Канадалық лингвист Стив Николь EGIDS-теқауымдастық тілінің қазіргі өміршеңдігі мен даму деңгейі сипатталғанымен, тілдің қазіргі даму деңгейіне қалай жеткені көрсетілмейтінін айтты. Ғалымның пікіріне сай, тілдің өміршеңдігі өзара байланыстағы бес факторға байланысты:

1) Қоғамдағы тілдің атқаратын қызметі – сөйлеушілердің нақты тілді қалай пайдаланатыны маңызды. Тілдің қызмет аясын анықтау аталған тіл қоғамдық қызметтің қай түріне және саласына қызмет етеді, барлық бағытта қолдануға әлеуеті жеткілікті ме деген сұрақтарға жауап іздеуге мүмкіндік береді.

2) Тілдің меңгеруге икемділігі – сөйлеушілер тілді меңгеру үшін олардың тіл үйрену қабілеті болуы тиіс. Балалар үй жағдайында тілді үйрене алады ма? Тіл жазбаша формада қолданылатын болса, адамдар сол тілде жазу мен оқуды үйрене ме?

3) Мотивация – тіл иелері өз тілдерін пайдаланудың артықшылықтарын біле ме? Бұл артықшылықтар экономикалық (жоғары жалақылы жұмыс), әлеуметтік (тілді білудің беделі жоғары), діни (дұға, уағыз айту кезінде қолданылатын) болуы мүмкін. Идентификация жасау үшін де мотивация болуы шарт.

4) Қоршаған орта – әлеуметтік, саяси, экономикалық орта тілді қолдану үшін қолайлы ма?

5) Тілдің өзге тілден ерекшеліктері – тілдік экологиядағы беделді тілдермен салыстырғанда берілген тілдің қолданылу айырмашылықтары қандай?[11].

Қауымдастықтілінің жағдайын бағалап, оған қолдау білдіру үшін қажетті шараларды таңдау кезінде ЮНЕСКО ұйымының Халықаралық сарапшылар кездесуінде қабылданған Language Vitality and Endangerment құжатында көрсетілген тілдің өміршеңдігін бағалаудың 9 факторы пайдалы нұсқаулық. Өйткені тілдің болашағын нақты көрсеткіштердің қосындысы түрінде бағалай алмаймыз, ол жан-жақты жағдайларды ескеруді қажет етеді. Сол себепті де аталмыш факторларды жиынтық түрде қарастырып, тілдің өміршеңдігін анықтау кезінде пайдалануға болады: 1. Тілдің ұрпақтан-ұрпаққа берілуі; 2. Тіл иелерінің абсолютті саны; 3. Жалпы халық санына қатысты тіл иелерінің үлесі; 4. Тілді қолдану саласындағы тілдік жылжулар; 5. Жаңа сұраныстар мен талаптарға жауап бере алу мүмкіндігі; 6. Тілдік білім беру мен сауаттылық үшін қажетті материалдардың болуы; 7. Мемлекеттік және институционалды тілдік ұстанымдар мен саясат; 8. Қауымдастық мүшелерінің өз тіліне қарым-қатынасы; 9. Құжаттама типі мен сапасы [12].

Тілдің өмір сүру деңгейін анықтауда көп ғалым ұрпақаралық сабақтастықты негізгі фактор ретінде көрсетеді. Тіл ата-анадан балаға үйретіліп, алғашқы тіл ретінде үйде, отбасында қолданылмаса, қоғамдық өмірдің басқа салаларына да ене алмайды. Ұрпақтан-ұрпаққа қалыпты түрде берілмейтін, яғни ұрпақаралық трансмиссиясы бұзылған әрбір тіл жоғалудың сатыларынан міндетті түрде өтеді. Тілдік қауымдастықтың өз тілін келесі ұрпаққа жеткізудегі ерік-жігері тілдің өмір сүру қабілетін немесе өміршеңдігін айқындайды [4, 24].

Тіл кез келген деңгейдегі делдал тіл қызметін атқара алмауы мүмкін, бірақ өзінің толыққанды қызметін сақтауы үшін оқытудың, бұқаралық ақпараттың, іскери қарым-қатынастың және жария қатынастың тілі болуы тиіс [5, 90]. Осылайша, қазақ тілінің қызметтерін кеңейту және қолданысын әртараптандыру оның өміршеңдігін, шынайы өмірдің жаңа реалийлеріне бейімделе алу қабілетін, этнос санасындағы бірінші әрі үстем тіл деңгейіне жету мүмкіндігін шындай түседі.

Қорытынды. Қорыта келгенде, елімізде қазақ тілінің өміршеңдігін арттыру үшін нақты іс-шаралар жүзеге асырылып жатыр. Атап айтсақ, қазақ тілінің мәртебесі айқын, құқықтары Қазақстан Республикасының Конституциясымен қорғалған және иесі болып табылатын этностың демографиялық өсімі байқалады, ана тілі ретінде мойындайтын қоғам мүшелерінің саны артып келеді. Білім беру мен мемлекеттік қызмет саласындағы қарым-қатынаста қолданылады. Қазақ тілін оқыту бойынша оқулықтар кешені әзірленіп, тілді екінші тіл ретінде оқыту үдерісіне еніп жатыр. Мемлекеттік тілде таза әрі еркін сөйлейтін бұлдіршіндердің саны еселенді. Десек те, келесі бағыттағы кешенді жұмыстарды жүргізу қоғамдық санада қазақ тілінің өміршеңдігін жоғары бағалауды қалыптастыруға ықпал етеді:

1) Қазақ тілін үйрену үшін оның беделі жоғары болуы керек. Әсіресе, тіл үйренуге қабілеті жоғары әрі бос уақыты бар жастар үшін қазақ тілі тартымды болуы шарт. Тіл үйретуде мәжбүрлеу, күштеу әдістері жұмыс жасамайды. Тілді меңгеру үдерісін саясаттандырмай, әлеуметтендіру қажет.

2) Тіл иесі болып табылатын тұлғаның әлеуметтік бейнесін жақсартып, элиталық деңгейге жеткізу қажет. Қазақ тілін білген соң әлеуметтік пайданың көп болатына тұлға көз жеткізуі керек. Ол үшін қазақ тілді қоғам бой түзеуі, білім мен мәдениетке, ішкі дамуға ұмтылуы тиіс. Тіл иесінің бейнесі тілдің имиджіне қызмет етеді.

3) Қазақ тілінің ғылым мен ғаламтордағы қолданысын арттыру керек. Қазіргі кезде жастар барлық мәліметті ғаламтордан іздейді. Дегенмен, виртуалды кеңістіктен қазақ тіліндегі сапалы әрі түсінікті (дұрыс аударылған) ғылыми контент табу қиын. Ғылым қазақ тілінде сөйлемейінше, мамандар да қазақша сөйлей алмайды. Қазақ тілінде сапасыз ақпарат алған мамандардың санасында қазақ тілінің төмендігі, кедейлігі немесе өмір шындықтарына бейімсіздігі, ал қазақ ұлтының қабілетсіздігі туралы пікір қалыптасады. Желілік тілдің әдеби тіл нормаларына қайшы көрсеткіштері туралы әлемнің барлық тілінде дискуссиялар жүріп жатыр. Ол қолданушылардың барлығын қысқартып, ықшамдам, тез пайдалануға ұмтылысымен түсіндіріледі. Желілік тілдің сленгі шынайы өмірде қолданысқа ие болады да сауатты сөйленісті ауыстырады. Бұл жастардың сауаттылық және мәдени деңгейін төмендетеді. Сондықтан ғаламтордың тілге әсерін орынды бағалай білуіміз қажет.

Қазақ тілінің өміршеңдігіне, ел көлемінде жүргізілген тілдік саясат негізіндегі қазіргі тілдік жағдаятқа қатысты іргелі әрі эксперименттік зерттеу қажет. Бұл болашақ бағдарларымызды, тілдің қолданыс аясын кеңейту үшін атқарылатын әлеуметтік, саяси, мәдени іс-шаралар кешенін, заңнамалық құжаттардың мазмұнын анықтау үшін керек тетік болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered> (Пайдаланылған уақыты: 25.03.2020) – электронды ресурс

2 Moseley, Ch. (ed.) *Atlas of the World's Languages in Danger*. 3rd edn. – Paris, 2010. – 222 p. – book

3 Salikoko S. Mufwene. *Language vitality: The weak theoretical underpinnings of what can be an exciting research area // Language*. – 2017. – Volume 93. – Number 4. – P. e202-e223. – article

4 Алдашева Қ.С., Мыңбаева А.П. *Қазақстандағы тіл саясаты және қазақ тілінің өміршеңдігі // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. «Филология ғылымдары» сериясы. – 2018. – № 2(64). – 22-27 б.–мақала*

5 Сулейменова Э.Д. *Языки и этносы Казахстана // Язык: история и современность. – 2017. – №1 – С. 78-91. –книга*

6 Сулейменова Э.Д. *Витальность казахского языка и языковое планирование (Статья вторая) // Вестник КазНУ. Серия филологическая, 2011. – № 2(132). – С. 7-13. – статья*

7 <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001045>(Пайдаланған уақыты: 25.03.2020) – электронды ресурс

8 <https://camonitor.kz/33671-pochemu-grazhdane-ne-hotyat-izuchat-kazahskiy-yazyk.html>(Пайдаланған уақыты: 24.03.2020) – электронды ресурс

9 Уәлиұлы Н., Фазылжанова А. Қоғамдық сананың түрлері және тіл бірегейлігі // ҚР ҰҒА хабарлары. Филология сериясы. – 2009. – № 4. – 15-19 бб.– мақала

Lewis P., Simons G. Assessing Endangerment: Expanding Fishman's GIDS // *Revue Roumaine deLinguistique*. – 2010. – № 2. – P. 103-120. –article

10 Steve Nicolle. Sociolinguistics: Language Vitality // www.academia.edu (Пайдаланған уақыты: 23.03.2020) – электронды ресурс

11 Language vitality and endangerment // *International Expert Meeting on the UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages*. – Paris, 2003. – book

References:

12 <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered>(Пайдаланған уақыты: 25.03.2020) – электронды ресурс

1. Moseley, Ch. (ed.) *Atlas of the World's Languages in Danger*. 3rd edn. – Paris, 2010. – 222 r.–book

2. Salikoko S. Mufwene. Language vitality: The weak theoretical underpinnings of what can be an exciting research area // *Language*. – 2017. – Volume 93. – Number 4. – P. e202-e223.–article

3. Aldaşeva Q.S., Мыңбаева А.Р. Qazaqstandaғы тіл саиасаты және qazaq тілінің өміршеңдігі // *Abai atyndaғы QazҰПУ Habarşysy. «Filologia ғылымдары» seriesy*. – 2018. – № 2(64). – 22-27 b.–maqala

4. Suleimenova E.D. *İazyki i etnosy Kazahstana // İazyk: istoria i sovremenöst*. – 2017. – №1 – S. 78-91. –kniga

5. Suleimenova E.D. *Vitálnöst kazahskogo iazyka i iazykovoe planirovanie (Stätä vtoraiia) // Vestnik KazNU. Seria filologicheskaiia*, 2011. – № 2(132). – S. 7-13.– stätä

6. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001045>(Пайдаланған уақыты: 25.03.2020) – elektrondy resurs

7. <https://camonitor.kz/33671-pochemu-grazhdane-ne-hotyat-izuchat-kazahskiy-yazyk.html> (Paidalanğan uaqyty: 24.03.2020) – elektrondy resurs

8. Uäliüly N., Fazyljanova A. *Qoғamdyq sananyñ türleri және тіл biregeiligi // QR ŪĜA habarlary. Filologia seriesy*. – 2009. – № 4. – 15-19 bb.– maqala Lewis P., Simons G. Assessing Endangerment: Expanding Fishman's GIDS // *Revue Roumaine deLinguistique*. – 2010. – № 2. – P. 103-120. –article

9. Steve Nicolle. Sociolinguistics: Language Vitality // www.academia.edu (Paidalanğan uaqyty: 23.03.2020) – elektrondy resurs

10. *Language vitality and endangerment // International Expert Meeting on the UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages*. – Paris, 2003. – book

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.34>

Меркибаев Т.,¹ Нурбаева А.²

КазНПУ имени Абая,
Казахстан, Алматы

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ПОНЯТИЯ БИНАРНОСТИ В МИФОЛОГИИ

Аннотация

В статье анализируются существующие в лингвистике представления о бинарных оппозициях в мифологических и фольклорных текстах. Уточняются ключевые характеристики архетипического мышления, получающие отражение в такого рода текстах (описательность и повествовательность). Миф, воплощающий архаическое видение мира, рассматривается как познавательная система для фольклора. Авторы сопоставляют объём понятий мифологема и архетип, лежащие в основе мифологической культуры и фольклора. В статье систематизируются и классифицируются базовые и частные оппозиции, составляющие основу сказочной картины мира. Проблемы бинарности, оппозиционности традиционно являются опорной базой аксиологии, т. е. той области человеческой мысли, которая оперирует ценностными предпочтениями, и гносеологии, трактующей их как